

Тываның археологтуг турсакаалдарын камнап камгалаар

Советтин төөгү эртемниң мурунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Бистин хей националдыг Төрөөн чуртувустун улуг-даа, биче-даа улустарынын төөгүзүн бижиң үндүреринге совет археология эртеми база онза чери ээлеп турар.

Амгы үеде бистин чурттуң археология эртеми делегейде бирги чери ээлеп турар. Совет археологтуг делегейге ужуруу-дузалыг дика хей ажыдышкынынын кылганыр. Ангы-ангы төөгүлүг үелериниң хей санын турсакаалдарынын ажыдышкынынын Крымдан болгаш Украинадан, Сибириниң калбак-делем девискээринден болгаш ортаа Азиядан база Соңгу поляр куржагдан бистин совет археологтар тыпканыр.

Бо турсакаалдар болза, күш-ажыдың чепсек-херекселери, өлүнтиниң эдилелин, уран-чүдүлүгү артышкынынын база эрте-бурунгу чурттага бажынынын болгаш шыааларынын бузуудулары, бажырылары, янзы-буру дүзү-хевирлерин херечилээр болгаш эрте-бурунгу улустарынын чурттагаларын, оларның бүдүрүгө ажыл-чорудугазын илередиң турар.

Археологтарын шак шидыг ажилдары СССР-ниң хей националдыг чоюнун, оң иштинде Сибириниң янзы-буру улустарынын эрте-бурунгу төөгүзүн чаа эзу-биле өөренип көрүгө улуг дуза болган. Бистин чуртувус археологтуг турсакаалдарыны кончук байлак. Октябрьнин социалист Улуг революциязынын соонда археологтуг турсакаалдар улустуң төөгү байлаа болган, ыңчангаш ону бистин күрүнө камнап-биле кадагалап турар.

Култураның турсакаалдарын камгалаар дугайында Совет казак шадан бээр кичээниги салып келген. Амгы хойлу эртиниң турсакаалдарын кайы-хамаанчок казар болгаш оларын үрээр чорукту болдуруп, үрөөн улустарга шынгы кеземче көргүзгөн көрүп турар. Бир эвес турсакаалдар бар чеге туудуң болгаш ажил-агыйын чугула ажилдарын чорудар ужурул апарса, ону чорудуп турар организациалар ол турсакаалдарын үрөөни, музей болгаш эртем шинчилел институтунче дораан медээлээр, чүте дээрге үрөлбөй чыдырда, оларын өөренип көрүптер арга турар ужурул.

Археологтуг турсакаалдар талазы биле Тыва болза, бистин чурттуң база бир эң байлактыг областарынын бирээзи. Бистин областа кончук хей археологтуг турсакаалдары бар. Ындыг-даа болза, Тываның археологтуг байктары бүгү тала-биле ам-даа эки шинчилетимизин демдеглезе чогуур.

Тываның хей санның археологтуг турсакаалдары тыва улустуң төөгүзүн биднимес айтырыгыларын шиптирээринге улуг ужуру-дузалыг. Бистин областың девискээринге чурттап турган улустарнын культуразын болгаш чурттага байдалын билеп алырда, Тываның археологтуг турсакаалдарын чыыры болгаш өөренири чугула.

Бо чылын бистин областа СССР-ниң Эртемнер Академиязынын Н. Н. Миклухо-Маклай аттыг этнографин институтунун Саян-Алтай экспедициязынын тыва отряды ажилдап турган. Ооң сорулгалы болза, Тываның девискээринде археологтуг турсакаалдарын калбаа-биле өөренип көөр, база оларнын учедун тургузар.

Өрткегг археологтуг турсакаалдарын төөгүлүг чүдүлдерин камгалаар дугайында ажилды бистин областа чедир үнелевйин турар дээрзин экспедициянын ажыты көргүскен. Ооң тодаргай фактызы болза, Чөөн-Хемчик районун Шени-Аксы биле Чыргак-Аксында Манайлыг-Хая ховузууда VII—IX вектин даш көжээни бодунуң эрги турган черинден тура тырткаш, оруктуң оң талазынче окупкан.

Ийги үрээшкин Бай-Тайга районун Бай-Тал сумузунда. Ында даш көжээни чүте турган черинде туруп окупкан эвес, а харын мырыңай кезек-кезек кылдыр буза шаап калган. Үш дугаар таварылга ол-ла районун Шуйда «Мурнакчы» колхозтун чанында бир көжээни тура тырткаш сугтарылга бугазынче кири окупкан.

Үрээшкин чүте даш көжээндер таварышкан эвес, а харын чамдык бижиңтиг хаялар база таварышкан. Барын-Хемчик районун Аянгытже талазынче Кызыл-Мажалыктан 4 километр хире черде Бижиңтиг-Хая деп хаялар бар. Ол хаяларнын бижи болгаш чуруу тыва төөгү эртемге кончук улуг ужурудузун көргүзүп болур турган. Ол хаяларны чаа девискен соонда ол чурумалдарнын болгаш бижимелдерин хей кезин үретиңген болган.

Төгүңүң өрткегг турсакаалдарын үрөн турарынын фактылары эвээш эвес турда-ла, чер-чериниң эрге-чагырга органныр ынаар сагыш салбайн, ону херектиг чүте деп санавай турары окта болбас. Моон сонгаар мындыг үрэгдешкин фактылары база катан үнүп кээр болза, чер-чериниң эрге-чагырга органныр ынаа эвес, үрөп турар кижилерни харысалгаже кирири чугула.

Төгүлүг турсакаалдарын камгалаар харекке кол чүбе болза, чурттагы чоңуң ортузунга калбак тайлыбыр ажылын чорударында. Ту-

расакаалдарын тыварыга болгаш камгалаарына ажыкты чоңунуң ролю улуг турган болгаш ам-даа улун бодаза чогуур. Тываның археологиязынын айтырыгыларын өөренип турар эртемденнерге чон, бир эвес оларнын ортузунга үргүлүч тайлыбыр ажылын чорудар болза, улуг дузаны көргүзүп болуру чугаажок.

Тываның археологтуг шинчилели чаа эгелеп турар талезде, бистин музейлерде янзы-буру археологтуг материалдар мырыңай чок чыгымы болуп турар. Областың «Алдан Мадарлар» аттыг чурт-шинчилел музейиниң көргүзүлгелериниң иштинде Тываның эрте-бурунгу төөгүзүн көргүскен булуң бар.

Ында салдыган тыва археологтуг турсакаалдарын чамдызын чүте эртемденнер эвес, а харын хей-интиниң ажилдакчылары, өөреникчилер эккеп бергини демдеглезе чогуур. Чижээлээрге, Кызылдың башкы училешиниң бөлүк студентилери Каа-Хем районун Хараал деп черде эрте-бурунгу чаан-мамонтуун азын тыпкаш, музейге эккеп бергенер.

Чаа-чаа турсакаалдарын ажилдарына болгаш оларны үрөгдешкинден камгалаарына ажилчылар, колхозчулар, студентилер болгаш школагар улуг дузаны чедирип шыдаалар.

Чаа оруктарын кылып тургаш, улуг оңгарларын казып тургаш чурттагынын болгаш ажил-агыйын туудуларын тургузуп тургаш, база тарылга үезинде эргү үениң турсакаалдарын тып ап болур. Он ырай эртиниң турсакаалдары даялдан болгаш тайгалардан, куйлардан, хемнер кыдындан тытып болур. Тыпкан археологтуг турсакаалдарын кичээниги хайгаарап, оларнын дугайын дүрген дамчылып бээр бистин эртемденнерге эрте-бурунгу Тываның төөгүзүнүн нарын айтырыгыларын шиптирээринге улуг дузаны чедирер.

Ынчангаш эртиниң турсакаалдарын тывары болгаш оларны камнап камгалаары чүте эртемденнерин азы албан организациаларынын хүлээлгези эвес, а харын бүгү чоңуң херээ болур ужурул.

А. ГРАЧ.
СССР-ниң эртемнер Академиязынын этнография институтунуң эртем ажилдакчызы.

В. ОЧУР.
Дыдын, литератураның болгаш төөгүңүң Тыва эртем-шинчилел институтунун ажилдакчызы.

Кызылдың автотранспорт конторазы чаа-чаа автомашиналарын болгаш механиктерин чымдын-на ап турар. Оларны бүдүрүлгениң эң эки ажилчыларына хүлээдиң берип турар. Чамдык чолочаачылар чаа автомашиналарын ап тура бедиткен хүлээлгелерин ап турарлар.

Чурукта: Кызыл АТК-ниң стахановчу чолочаачы Яков Иванович Мытныков. Ол бодунуң хүлээп алганы ЗИС-5 деп чаа автомашинаны капитал септелге чокка 1300 километрин эртерин болгаш дыка хей кывар, чаар материалдарын камнап аларын хүлээген. Ам эш Мытныков 30 ырак ажыг муң километрин эртен болгаш бодунуң ажыл нормазын ай санында 186 хуу чедир күсүлүп турар.

Чуруу С. Феоктистовтуу.

Ногааларнын бедил дүжүдү дээш

Кызылдың көдээ районунда Чкалов аттыг колхозтун баштаар чери эрги парник-теплица бүдүрүлгениң колхозту хандарын шыдавайн турарын барымдалаш, чаа парник-теплица туудун чорудары-биле Б. Шатогинова дурткан 23 кижилиг тускай бригаданы тургускан. Ол туудуга колхозтун эң дээрсе 5 бизандылары болгаш 18 колхозчу херээженнери доктаамал ажилдап турар. Оларнын иштинде эштер Чанчылай, Сулуй, Дажы-Хуурак, Ханды, Седейей олар онаашкан ажилдарын эрестиг күсүлүп турар.

Парник-теплица туудун тургузар черлерин казынышкын элээ эки шынарлыг доозулган. Ынчангаш 1954 чылда колхозтун ногаа культу-раларынын тарылга шөлү 2,5 катан улгадыр.

Парниктерге үезин өстүреринге херекелери-биле хул, өдек болгаш өске-даа удобрение чүдүлдерин сөөртүп эгелей берген.

К. ОНГА.

Ресакцияга ЧАГАЛААР

Колхозта үчөт ажылы сандаргай

Бай-Тайга районда Молотов аттыг көдээ ажил-агый артелинин чамдык колхозчулары күш-ажылын сагыла-чурумун үрөп, интиниң ажил-агыйына киришпейн турар. Ооң тодаргай херечин болза, чылдың дүргүзүндө күш-ажыл кылып шылаар колхозчу бүрүзүңге доктаатынган ажилдап алза чогуур күш-хүнеринин минимумун 214 колхозчулар чедир ажилдап албаан болгаш 160 колхозчулар ажилга шуут үнмээни илерези. Ол ышкаш коммунистерден эштер Соднам, Норбу, Байынды, Балган, Хөпөөн олар мынча чедир чаңгыс-даа күш-хүн ажилдап албаан, боттарнын хуула ажил-агыйын кылып турар.

Колхозтун баштаар чери (даргазы эш Кандан) болгаш партия эге организациязы (секретары эш Күдлек) интинин ажил херезин дүрген хөгжүдериңге тура чок кижилер-биле шынгы демиселди чорутпайн, хларын оларны чик ажилдарга кирир чүдүлдер бар. Чижээ, ажил кылбас Байынды колхозтун кассиринге кириген, ол каш хонук ажил-

дап чорук колхозтун 2000 акшазын алгаш, Кара-Хөдө дургунай берген.

Колхозчуларнын ажилдаан күш-хүннери четче бижитинмез, туудуга үргүлчү ажилдап турган Булдакка, Сендажи, Чанзан болгаш өскелерин-даа ажилдаан күш-хүннери демдегелде кирбээ. Ол дугайын колхозтун санакчызы эш Очурдан айтырарга, дүжүмөтсиг каржы дошкун харыылап болгаш мей күш-хүннени чийр эвес мен дээш олурар чоруун колхозчулар каш удаа дык-нап, колхоз баштаар черинге хому-лаарга кандыг-даа хемчег албайн турар. Очур чамдык колхозчуларнын күш-хүннени казыр чүдүлери ба-за бар.

Ам колхозчуларнын өчтө-сонгула хуралдарына белеткел кылдыр колхозтун чыл өчтөтөрүн шың тургузарына тускай эртемилерин кириштирип, колхозтун өчтөт болгаш үчөт ажылы эмгелерин колхозчулар шынгың илеп турар.

Колхозчу К. ЧАДАМБА.

Көдээ клубту культураның оода болдуарар

Тандынын Хову-Аксы суурда клубтуң ажылы багай. Чогуң клуб боду чоңуң дыштанырына таарымчалыг кылдыр тутунган. Ынчалазожок ооң иштинге кире бээрге, клубтураның эзулуг оодаанга демейлештер: хирлиг, иштики шимелдизин кылбаан, суугузу септетинмез, оон уламындан клуб ишти үргүлчү соок турар.

Култура массалыг оюннар херекселери: шашка, шыдыраа, гитара, мандалин чергелиг чүдүлдер-биле клуб база хандартымаан. Ол ышкаш клубта номчулга бажынын тургуспаан, чаа солун, сеткүлдер номчулгазын, аныктарнын уран-чүдү бөлүмнени организаставайн турар.

А. КОВАЛЕВСКИЙ.

Бижик өөредилгенин организастаар

Улуг-Хем районда «Партиянын XIX съездин» колхозка бо ындын бижик өөредилгенин бөлүмненин организастааван.

Ук колхозта бижикти билбес болгаш биче билир колхозчуларнын саны ам-даа хей. Шынында бижик өөредилгенин бөлүмненин ол колхозка организастап болурунун аргалары бар. Бөлүмнени органи-

застаарына чүте колхозтун парторганизациязын болгаш суму Советиниң талазындан боттуг удуртулга негетинип турар.

Бижик өөредилгенин ажилын чугулага көрүп, бо колхозка ооң бөлүмненин организастаар дугайында хемчелерин үстүнде организациалардан дарып ап чорутса чогуур

Т. КОНГАР.

Хүлээлгезин багай күсүлүп турар

Албанның-даа, амы-хуу кижилерин-даа чагаа, бижиңтерин ээлериңге чей тардып чорудары почта ажилдакчыларынын дорт хүлээлгезин болур.

Бо хүлээлгени Бай-Тайга районун харыылаза конторазында почта ажилдакчылары четпес күсүлүп турарлар. Ооң фактызы болза, районун Кызыл-Дагда болгаш Бай-Талда чурттагы чоңуң адрестеринге чоруткан хей чагаа, бижиңтерин Тээли ортукмаш школаның башкылар

канцелярында эккеп ооваалап каан, мында ийи, үш айлар чедир чыдып турар.

Ындыг чоруктар кайда-даа бар. Моон сонгаар онаашкан хүлээлгезинге харысалгалыг болуп, чоңуң чагаа, бижиңтерин ээлериңге адрестер аайы-биле чеп, башкарып чорударын районун почта ажилдакчылары чедип алыр болза чогуур.

В. ЧУЧУН.

Мал ажылынын продуктуларын күрүнөгө ыяавыла дужаар нормаларын кудулатнага база белеткел болгаш садып алыр өрткектерни бедиткени

СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП ТК-ның «Чуртка мал ажылын улам ынай хөгжүлдөр болгаш колхозчуларнын, ажилчыларнын база албан-хаакчыттарын ажил-агыйларынын мал ажылынын продуктуларын күрүнөгө ыяавыла дужаарынын нормаларын кудулап хемчелер дугайында» 1953 чылдын сентябрь 21-де үндүргөн доктаалында мал ажылын улам ынай көдүрериниң тодаргай хемчелерин айткан.

Колхозтарда мал ажылынын продуктуларын күрүнөгө ыяавыла дужаарын гектар барымдалап онаар чурумун СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП ТК-ның доктаалы-биле база катан бадыткаан, колхозчуларын, ажилчыларнын чаа албан-хаакчыттарын ажил-агыйлары мал ажылынын продуктуларын дужаарынын нормаларын кудулаткан, мал ажылын продуктуларына күрүнөң бедиткен чаа белеткел болгаш садып алышкын өрткектерин доктааткан.

СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП ТК-ның доктаалын эзугаар мал ажылынын продуктуларын ыяавыла дужаалдарынын талазы-биле эртен чылдарын бүгү өрелерин колхозчуларын, ажилчыларын болгаш албан-хаакчыттарын ажил-агыйларындан 1953 чылдын январь 1-де турган байдалын эзугаар үндүр бижев. Ол доктаал эзугаар Тыва областын колхозтарындан, колхозчуларындан болгаш албан-хаакчыттарындан 406 центнер эвти база 2971 килограмм дүктү үндүр бижев.

Мал ажылынын продуктуларын күрүнөгө ыяавыла дужаарынын чаа нормалары болгаш чуруму доктаатынган. Колхозтар эвти, сүтү, дүктү, алгы-кешти, дагаа чуургаларын болгаш мал ажылынын өске-даа продуктуларын күрүнөгө ыяавыла дужаарынын гектар барымдалаар

доктаамал нормаларын область бүрүзүң аайы-биле СССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1954 чылдан эгелеп колхозтарга бадылаан турар.

Колхозчуларга, көдээ черлерде чурттап турар ажилчынарга болгаш албан-хаакчыттарга 1953 чылдын июль 1-ден эгелээш ыяавыла дужаалдарынын даразындагы нормалары доктаатынган: эт—чурттуң бүгү областарына чылда ажилдагыга дирин деизин-биле 30 килограмм; сүт—доктаатынган куржагдан хамаарыштыр инек бүрүзүнден чылда 60-дан 110 литр чедир; дүк—куржагдан хамаарыштыр хой бүрүзүнден 200-ден 1100 грамм чедир.

Бистин область колхозчуноң ажилчынын азы албан-хаакчыттын ажил-агыйынын инек бүрүзүнден сүт дужаарынын чаңгыс-аай нормазы чылда 60 литр, дүк дужаарынын чаңгыс-аай нормазы 300 грамм. Дагаа чуургаларынын ыяавыла дужаалдарында Тыва областын бүгү хуу ажил-агыйларынын хостаан. Чурттуң бүгү областарында бүгү хуу ажил-агыйларыны өшкү болгаш төвө дүгүнүн, хой болгаш өшкү кезинин, ол ышкаш брынаа быштак болгаш хой сүдүнүн күрүнөгө ыяавыла дужаалдарындан хостаан.

Хоорайларын болгаш ажилчы суурларынын малдыг ажилчыларын 1953 чылдын июль 1-ден эгелеп күрүнөгө эт, сүт болгаш дүк дужаалдарындан бүрүнү-биле хосталган.

Эрги нормалар эзугаар бистин область инек бүрүзүнден чылда бодуну турар районундан хамаарыштыр 100—110 литр сүтту дужаап турган. Областын бүгү районларына чаңгыс-аай чаа норма эзугаар ам инек бүрүзүнден чылда 60 литр сүт дужаар.

Дүк дужаалдазы үштүн биринден ажыг хире кудулар. Эрги норма-

лар эзугаар бистин область чылда хой бүрүзүнден 450 грамм дүктү, өшкү бүрүзүнден 130 грамм дүктү дужаап турган. Ам хой бүрүзүнден чылда чүте 300 грамм дүктү дужаар. Тевелерден болгаш өшкүлөрдө ыяавыла дүк дужаарын солаан.

1953 чылдын июль 15-те данзы эзугаар хузуунда мал чок турган колхозчуларын ажил-агыйын 1953 чылдын ийги чартында эгелээш база 1954 чылда эт дужаалдарындан бүрүнү-биле хостарын онаалдарын чаа чуруму көрүп турар.

Эъттин, дагаа чуургаларынын, дүктүн болгаш хаван кештеринин күрүнөгө ыяавыла дужаалдарындан бүрүн хостаарлар болза:

чингине албанда турар шериг албаныларын эг-бүлелерин ажил-агыйлары, бир эвес өг-бүледэ 8 хар чедир уругларын кадайын, дан азы незинден ангыда, оон өске күш-ажыл кылып шыдаар кижилер чок болганда;

өг-бүлениң составында Ада-чуртун дайыннын I бөлүктүн инвалиди бактаап турар хамаатыларын ажил-агыйлары, бир эвес өг-бүледэ чүте күш-ажыл кылып шыдаар бир кижилеге;

өг-бүлениң составында Ада-чуртун дайыннын II бөлүктүн инвалиди бактаап турар хамаатыларын ажил-агыйлары, бир эвес өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар бир кижилеге болгаш 16 хар чедир уругларында;

өг-бүлениң составында Ада-чуртун дайыннын I азы II бөлүктүрүн инвалиттери бар болгаш өг-бүлениң кезигүнеринде күш-ажыл кылып шыдаар ийи кижилерлиг хамаатыларын ажил-агыйлары, бир эвес 16 хар чедир назылыг 5 болгаш оон хей уругларында;

өг-бүлениң составында дайыннын участогунуң хемчээли доктаатынган

болгаш күш-ажылын инвалидинин I болгаш II бөлүктүрүнн инвалидин бактаап турар өске-даа ажил-агыйларга ыяавыла дужаалдарын нормаларын чартын чингедир, а ол ажил-агыйларга күш-ажыл кылып шыдаар кижилер чок болза, ыяавыла дужаалдарындан бүрүн хостаар.

Көдээ черлерде турар, өг-бүлениң кол ээзи болуп турар эге, долу эвес ортукм, ортукмаш школаларнын башчыларынын, директорларынын, өөредилге-кижиизилге кезээниң талазынын оларнын оралакчыларынын, уруглар бажыныларын кижизилдикчилеринин болгаш күш-ажыл талазы-биле инструкторларын ажил-агыйлары; тускай эртемниң болгаш тускай эртемниң аайы-биле ажилдап турар көдээ ажил-агыйнын тускай эртемилеринин болгаш медицина ажилдакчыларынын ажил-агыйлары; машина-трактор болгаш тускай ажиткан станцияларын, совхозтарын, эгт заводаларын болгаш чинис питомниктеринин директорларынын болгаш оларнын оралакчыларынын, инженерлеринин, техниктеринин, механиктеринин, агрономдарын ажил-агыйларын күрүнөгө эт, дүк, дагаа чуургалары болгаш хаван кештери дужаарындан хостаар.

Улус өөредилгенин айткан ажилдакчыларынын, көдээ ажил-агыйнын тускай эртемилеринин, ветеринар болгаш медицина ажил-агыйларынын, ол ышкаш механика-дакчыларынын ажил-агыйларына чингелелерин бир эвес ол ажил-агыйда ажил малы чок болгаш бирөөден хей эвес инектиг, бо чылын төрүтүнген чаш малды санавакка мыйыстың бода малдын бирден хей эвес чаш төлү, алды айдан өрү назылыг бир хаваның болгаш чаш төлү-биле кады бир чылдан өрү назылыг үш хой, өшкүлү болза, а ыңаарга инээ азы хаваны чок турунда—чаш төлү-биле кады бир чылдан өрү назылыг бештен хей эвес хой, өшкүлү болза, ол ышкаш ажил-агыйда чер

нормалардан ашпас болза, чүте ыңаарда тыспыр.

Эът, дүк, дагаа чуургалары болгаш хаван кештери дужаарындан хостаарлар болза:

албан черлеринден, бүдүрүлгелерден болгаш организациалардан колхозтарга чоруткан тускай эртемилеринин болгаш практиктеринин иштинден колхозтар даргаларына советтурганнарын ажил-агыйлары; көдээ черлерде чурттап турар болгаш хуу өңчүзүнде малы чок ажилчыларын, албан-хаакчыттарын, кооператив артельдеринин кезигүнеринин ажил-агыйлары;

назылап кыраан ужурунда (эр кижилер 60 хар, базар херезең кижилер 55 хар четкенде) күш-ажыл кылып шыдаас апарганнарын ажил-агыйлары, бир эвес ажил-агыйда өг-бүлениң кезигүнеринден күш-ажыл кылып шыдаар өске кижилер чок ажил-агыйлары;

өг-бүлениң составында 8 хар чедир назылыг уруглары бар, азыраар кижизин ышкынанын чылдагааннарын-биле күрүнөдө пенсия ап турар хамаатыларын ажил-агыйлары, бир эвес өг-бүлениң күш-ажыл кылып шыдаар бирден хей эвес кезигүчү өг-бүлениң составында бар ажил-агыйлары;

16 хар назы четпезн өскүс уругларын ажил-агыйлары, бир эвес өг-бүледэ күш-ажыл кылып шыдаар кезигүнери чок ажил-агыйлары хостаар.

Ада-чурттуң дайыннын I болгаш II бөлүктүрүнн инвалидинин ажил-агыйлары база школаларын болгаш уруглар бажыныларын үстүнде айткан ажил-агыйлары, малы чок ажилчыларын, албан-хаакчыттарын, артель кезигүнеринин болгаш өскүс уругларын ажил-агыйларын күрүнөгө сүт дужаарындан бүрүнү-биле хостаар.

Мал ажылынын продуктуларынын өске хевирлерин дужаалдарынын талазы-биле чингелелер ап турар үстүнде айткан бүгү ажил-агыйны сүт дужаалдарындан 50 хуу хостаар.

Оон ангыда Ада-чурттуң дайыннын фронттарына өлгөн болгаш ис чок чиктен шериг албаныларнын база партизаннарын ажил-агыйларына өг-бүледэ күш-ажыл кылып шыдаар чаңгыс кижилеге, база 16 хар чедир назылыг үш чедир уругларында мал ажылынын продуктуларынын бүгү хевирлеринин талазы-биле дужаалдарынын нормаларын 25 хуу кудулап, ыңчаарга 16 хар чедир назылыг үштен хей уругларын болгаш күш-ажыл кылып шыдаар бир кижилеге 50 хуу кудуладыр.

Бир эвес агаар бойдузун аймындын кычыгаан, өг-бүленин кол ажилдакчызы өлгөн азы үр үеде аардан болгаш түр үеде аар берге материалдыг байдалга таварышкан ажил-агыйларын мал ажылынын продуктуларын күрүнөгө ыяавыла дужаарындан хостаар дугайында райкуссомнарын дилезн эзугаар чамдык кезин, а чамды

